

comentari general, els autors aprofiten l'avinentesa per matisar el que ells mateixos havien dit dels vitralls de Girona, en els quals veien similituds amb els de Pedralbes. Ara, però, observen un arcaisme i una expressivitat més gran en els vitralls de Pedralbes que no pas en els de Girona. Per la resta el sistema de descripció és el mateix i la precisió de detalls i d'anàlisi, idèntica. Aquí també els esquemes de trames, perfectes, i les fotografies, insuperables, permeten de fer-se una idea absoluta de l'estat de conservació dels vitralls i de gaudir-ne fins al més petit detall, guiats tothora per les explicacions completes i precises que les precedeixen.

Els mateixos catalogadors descriuen a continuació els vitralls del monestir de Sant Cugat del Vallès.

L'últim capítol, dedicat a il·lustracions complementàries, és degut a Joan Vila-Grau i a Anscari M. Mundó. Es tracta de peces disperses o de fotografies antigues de vitralls

perduts, de la catedral de Barcelona i de Santa Maria del Pi, amb l'únic exemple del fragment de vitrall de possible època romànica. Un glossari, utilíssim (però necessitat potser de més coherència interna. Per què definir dues vegades «brusidor», una *sub voce*, l'altra en l'entrada «ferre de trencar vidre»? Per què explicar «corrosió» i no «capcer», «dosser» o «galze», per exemple?), elaborat per Joan Vila-Grau, i la bibliografia i un resum en castellà i francès tanquen, amb la taula, el llibre.

La lectura i visió d'aquest llibre, vertaderament magnífic en la forma i en el contingut, són captivadores; és un gaudi visual i estètic que hem d'agrair als directores de l'empresa, a tots els col·laboradors i a la institució que ha permès de fer-la realitat.

Jesús Alturo i Perucho

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Ciències de l'Antiguitat
i de l'Edat Mitjana

JUEZ GÁLVEZ, Francisco Javier. 1997.

Blasii Kleiner Archivium tripartitum inclytæ provinciae Bulgariae.
Madrid: CSIC. Col. «Nueva Roma», 4, Madrid.

A través de la col·lecció «Nueva Roma» del CSIC, subtitulada *Monumenta Slavico-Byzantina et Mediaevalia Europensia*, vol. VII, el doctor Javier Juez nos ofereix un text que fins al moment havia permanencit inèdit, lo qual sempre és un motiu de celebració. És la història de Bulgària del franciscà Blasius Kleiner, mort el 1785. Segun el pla de la obra, Kleiner pretendia abarcar en tres parts (*archivum tripartitum*) la història de los búlgars: en la primera atende el període desde los orígenes hasta la toma de Constantinopla por los turcos (1453), fecha admitida habitualmente como el límite entre las edades media y moderna. Esta primera parte fue concluida por Kleiner en 1761. La segunda atende a la cuestión de la función y establecimiento de la orden de los franciscanos en territorio búlgaro. La

tercera parte, que, como indica J. Juez, presumiblemente Kleiner no llegó a escribir, sería la continuación de la primera hasta la actualidad, es decir, el siglo XVIII. En el libro que reseñamos, J. Juez ofrece la edición crítica de la primera parte, es decir, los folios 1-207 del manuscrito original, actualmente conservado en dos volúmenes en la Biblioteca Franciscana de Buda. Esperamos que el autor continúe con la edición del resto de la obra.

Junto a la edición del texto de Kleiner, J. Juez ofrece su propia traducción en castellano, lo cual, por definición, amplía el acceso al texto de parte de lectores no especializados o no familiarizados con la lengua latina. El estudio de la introducción contiene información sobre la biografía y producción de Kleiner, así como la descripción

filológica del manuscrito y un estudio sobre características de estilo. En el apéndice, J. Juez ha construido una *index nominum* e incluye una bibliografía especializada sobre la materia. Finalmente, la edición de «Nueva Roma» ha tenido la sensibilidad de añadir fotografías de algunas páginas del manuscrito de Kleiner que contribuyen a visualizar los criterios de edición que J. Juez ha aplicado en su edición del texto. Es encomiable la labor del autor de este trabajo en cuanto a las numerosas notas de identificación de los nombres que Kleiner va citando en su relato histórico, así como de los comentarios de *realia* y de identificación de fuentes. Esta labor, tratándose de un texto de esta naturaleza, es valiosa por lo menos desde el punto de vista de lo inhabitual que resultan los estudios sobre textos latinos tardíos y, más aun, de la historia de la Europa oriental.

Mirando las fotografías del manuscrito junto a los datos sobre la historia del texto que felizmente aporta el estudio de J. Juez, se nos ha despertado la sospecha de que el manuscrito estaría preparado para la imprenta, aunque luego no tuviera la fortuna de gozar de la misma hasta que llegara a manos de J. Juez. Sin atrevernos a aseverar esta hipótesis, vemos que las características del manuscrito señalan en esta dirección: como indica la introducción del manuscrito (fol. 1a), Kleiner acabó su obra en 1761, pero lo que tenemos ahora es la copia de Andrea Wipffler, también franciscano, llevada a cabo en 1764. Esta copia, muy cuidada, dispone en el margen de «pequeños epígrafes o sumarios que resumen o avanzan el contenido del texto» (introducción, página xxix). Estas notas marginales han sido incluidas en la reciente edición de J. Juez dentro del cuerpo del texto, encerradas entre corchetes. ¿No serían notas para la construcción de una tabla o índice de cara a la imprenta? Si pretendemos alimentar esta hipótesis, encontramos en la copia de A. Wipffler otros datos que nos hacen pensar en un manuscrito para su inminente impresión. Esta primera parte del *Archivum tripartitum* dispone de un *Titulum*

(fol. 1a) y breve resumen del contenido global (fol. 1b), *Praefatio* o prólogo al lector (fols. 1b-1d) y distribución del texto en cinco capítulos, cada uno, como está dicho, subdivididos en epígrafes colocados en el margen que hacen referencia a los contenidos del relato histórico. Además de estas características, tras el último episodio de esta primera parte, es decir, la toma de Constantinopla, hay un elogio de la labor de los padres franciscanos (fol. 191); pero a continuación encontramos una *Series chronologica principum ac regum Bulgarorum ab eorum in Europam ingressu usque ad regni Bulgariae exidium* en la que nosotros vemos un moderno *index nominum (regum honorificorumque hominum)* (fols. 192-207), que abunda en la hipótesis de un manuscrito para la imprenta. Finalmente, los folios 207-208 leen un párrafo de despedida para la primera parte.

Además de todo ello, queda claro que el manuscrito sufrió un cierto proceso de revisión, según demuestra la relación de correcciones y tachaduras que hace J. Juez en su estudio (páginas xxvii-xxviii). En la mayoría de ocasiones, las correcciones sirven para interceder en cuestiones ortográficas o cambio por palabras de grafía similar. En otras ocasiones, pero muy eventualmente, interviene una segunda mano, la cual, si la hipótesis de la preparación para la imprenta resulta cierta, podría ser la de un corrector profesional, dada su actitud de mediación eventual y disgregada.

El estudio de introducción de J. Juez (páginas xxi-xxii) señala que en 1765, es decir, un año siguiente al de esta copia, sale de la imprenta la obra de Paisij Hilendarski, *Historia Eslavobúlgara*, que tuvo una enorme distribución y varias reimpressiones. Quizás se pueda apreciar aquí una competencia editorial entre Kleiner e Hilendarski, de manera que el éxito del segundo explique la razón de la inedición de la historia de Bulgaria de Kleiner.

Como señala J. Juez (introducción, página xxiii), a partir de los estudios y la traducción búlgara de Dújcev y Telbízov (Sofía, 1977), la obra de Kleiner comienza a ser

considerada en recensions actuals sobre la història de Bulgària. Esperem que tras la edició de J. Juez el text goce prou del reconeixement que mereix tant per a historiadors, com a bizantinistes, eslavistes i filòlegs latinistes.

Del mateix J. Juez acaba de veure la llum la ponència «Los Bogomilos de Bulgària» (firmada juntament amb M.A. Bunes) publicada en *Cristianismo marginado: rebeldes, excluidos, perseguidos. I: De los orígenes al año*

1000, ed. Ramón Teja, Aguilar de Campoo-Madrid, 1998, (pàgines 141-158), on profunditza sobre la hereja dels Bogomilos, estretament associada amb la història de la Bulgària medieval i amb l'àmbit bizantinista de l'Europa del Est.

Óscar de la Cruz Palma

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Ciències de l'Antiguitat
i de l'Edat Mitjana

DURAN I TORT, Carola. 1998.

Índex de «La Renaixença» (Barcelona, 1871-1880).

Biblioteca Renaixença. Textos, Documents, Estudis, volum VII.

Barcelona: Editorial Barcino. 469 p.

En moltes ocasions un índex va més enllà de la seva entitat material disposada i classificada amb un grau més alt o més baix d'encert. Aquest és un d'aquests casos especials en els quals un índex, o més ben dit, dos índexs aconsegueixen la seva funció de forma excel·lent per ells mateixos, però també cal dir que va molt més lluny, car l'estudi que l'autora anteposa als índexs constitueix una excel·lent monografia de més de vuitanta pàgines sobre uns anys cabdals de la història de Catalunya gairebé contemporània ben contextualitzada històricament i literària. No cal dir que també és una història d'aquesta important revista i que la seva ideologia, les seves motivacions i els seus interessos són clarament explicats i establerts. Preparació, nom, antecedents, dades cronològiques hi són presents i hi fan reviu els moments d'entusiasme juvenívol d'una generació excepcional que féu de *La Renaixença* el seu estendard, batejat per Antoni Aulèstia i Pijoan i publicat per primera vegada el dia 2 de febrer de 1871.

L'evolució de la revista, de l'organització i del seu ideari són també un tema de discussió de la introducció de Carola Duran. No hi manquen tampoc dades interessants sobre la il·lustració que acompanyà la revista. Des d'un punt de vista polític s'analitzen

les postures polítiques de la redacció de la revista i dels seus col·laboradors que li valgueren suspensions a partir de 1878. La relació de *La Renaixença* amb el catalanisme és pràcticament el *leitmotiv* de tota la introducció i es fa especial èmfasi en les relacions amb d'altres publicacions del mateix caire, així com amb les principals activitats del moment, tant des del punt de vista cultural com polític.

Res no era aliè a *La Renaixença*: Jocs Florals, història local o novel·la i, fins i tot, els importants fulletons. Tot això lligat a un aspecte molt notable: el sentiment de pertànyer des del catalanisme a un renaixement literari comú a les altres cultures mediterrànies sorgides de l'antiga Roma, i paral·lelament la invenció de fer arribar el missatge a totes les capes socials.

Amb claredat i concisió reprèn l'autora els temes en un breu resum final on es veu en una ràpida seqüència no només l'evolució de la revista en aquests deu anys, sinó també l'evolució dels seus col·laboradors i lectors. Resulta emocionant recordar que aixopluga les primeres obres catalanes d'autors consagrats i de savis que fins aquells moments no havien emprat la seva llengua, o bé dona notícia de la potent creativitat literària, musical i artística d'aquells anys de represa, mal-